

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2019, 3 (2): 145/167

Kredi Tutumlarının Maneviyat ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi

&

The Relationship of Credit Attitudes with Spirituality and Different Variables

Ömer Faruk HABERGETİREN

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü

E-mail: ofhabergetiren@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9304-6726

Ahmet Canan KARAKAŞ

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

E-mail: canan.karakas@kocaeli.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7478-8123

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 07.11.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.12.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.12.2019
Yayın Sezonu	: Aralık
Pub Date Season	: December

Atıf/Cite as: Habergetiren Ö. F., Karakaş. A. C. (2019) Kredi Tutumlarının Maneviyat ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi, Econder International Academic Journal , 3 (2) , 145-167.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- Karabuk University, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Kredi Tutumlarının Maneviyat ve Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi

Öz

İslam'da faiz yasaklanmıştır. İslam Hukukundaki isimlendirmeye ribâ akit sonrası taraflar için şart koşulan karşılıksız bir fazlalıktır. Bu fazlalıktan genellikle bir taraf yarar sağlar iken diğer taraf zarar görmektedir. Toplumu etkileyebilecek olan bu zararın maddi yönü olabildiği gibi manevi yönü de olabilmektedir. İslam iktisat düşüncesinde, eşitlik ve adalet prensibi temelinde oluşması hedeflenen piyasa düzeninde ribâ uygulaması yasaklanmıştır. Bu yasağın psiko-sosyal çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Bu çalışmada faizli borçlanmanın maneviyatla ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre faizli borçlanmanın bireylerde yüksek stres ve işyeri/hanelerde bereketsizlik sebebi olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında aile içi ilişkilerde bozulmaya sebep olduğu ve çocuklarının ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Faizli borçlanmanın manevi başa çıkmayı negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ribâ, Karz-ı hasen, Bereket, Maneviyat, Borç Stresi, Kredi

The Relationship of Credit Attitudes with Spirituality and Different Variables

Abstract

Riba (interest) is prohibited in Islam. In Islamic Law, it is defined as an unrequited surplus that is stipulated for either of the parties after the contract (*aqd*). It is generally the case that while one party benefits from this excess, the other is damaged. Such damage, which may affect the society, not only has material effects, but also spiritual ones. In Islamic economic thought, it is forbidden to perform transactions of *riba* in the market order which is aimed to be built on the foundations of equality and justice. There are various psycho-social motives for this prohibition. In this paper, the relation of lending on interest with spirituality is studied. According to the results of the research, it is observed that lending on interest is the cause of high stress in individuals and exiguosness in workplaces or households. In addition, it is seen that it causes deterioration in domestic relationships and adversely affects the mental health of the children. It is also found that lending on interest negatively affect spiritual coping.

Keywords: Interest, *Qard Hasan* (Interest-free Loan), Abundance, Spirituality, Debt Stress, Credit.

Giriş

İlahi kaynaklı üç semavi dinin (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) kutsal metinlerinde faiz yasağı bulunmaktadır. İslamiyet dışında bu yasak, zamanla farklı yorumlara tabi tutularak uygulanmamıştır. Yahudi din adamı Maimonides (1135-1204) Talmudi kanunların ihlal edilmeden faizin alınabilmesi için pek çok yenilik ve çareler önermiştir. Benzer süreç Hristiyanlıkta da yaşanmış, Protestan teoloğu John Calvin (1509-1564) 1545'te sadece yüksek faiz ve tefeciliğin yasak olduğunu ifade ederek serbestleşme sürecini başlatmış, günümüze kadar diğer mezhepler de buna katılmıştır. (Khan, 2018, s. 119)

İslam iktisat düşüncesini diğer iktisadi sistemlerden ayırt eden temel özelliklerden birisi belki de en önemlisi, İslam hukukundaki isimlendirmeye ribâ/faiz yasağıdır. Ribâ, mübadelede vadeye karşılık şart koşulan maddi fazlalık olarak görülen faizi içermekte birlikte, akitlerde taraflara ek olarak bir menfaat sağlayan tüm işlemleri içermesi yönüyle kapsam olarak daha geniştir. İslam öncesi cahiliye dönemi olarak isimlendirilen Mekke toplumunda ribâ yaygın olarak uygulanmakta, hatta zenginlerin mal varlığının büyük bir kısmını ribâ kaynaklı gelirler oluşturmaktaydı. (Elmalılı: 2, 237) Vadesi gelip ödenemeyen borç, yeni bir vade ile arttırılmakta, ödeme gününe kadar bu işlem tekrarlanmakta, bazen bu meblağ ana borcun birkaç katına kadar ulaşmakta hatta kişi temel ihtiyaç maddeleri dahil tüm varlığını kaybetme noktasına gelebilmekteydi.

Hicret sonrası Medine döneminde yapılan piyasa düzenlemeleri arasında ribâ yasağı da bulunmaktadır. (Yiğitoğlu, 2018, s.245) Bu yasak üzerinde önemle durulmuş, nazil olan ayetlerde ribâlı işlem yapanların ve bunun bir tür alış-veriş gibi olduğunu değerlendirenlerin "Şeytan çarpmış kimseler gibi" oldukları; vaz geçmeyip devam etmeleri durumunda ise "Allah ve Rasûlüne (s) karşı savaş ilan ettiklerini" bilmeleri gerektiği ifade edilmektedir. (Bakara, 2/275-279) Hadislerde ribâ işlemi taraf olan kimselerle birlikte bu muameleye başından sonuna kadar katkısı olanların da günaha ortak oldukları ve lanetlendikleri belirtilmektedir. (İbn Mâce, Ticârât 58) Hz. Peygamber (s) hayatında bu yasağın sıkı bir takipçisi olmuş, ömrünün sonuna doğru gerçekleştirdiği hac ibadetinde irat ettiği veda hutbesinde bu yasağa özellikle değinmiştir. (Ebû Dâvûd, Buyu 5; Müslim, Hac 147) Bu bağlamda İslam Hukukuna göre idarecilerin ribâ yasağını uygulamada gerekli düzenlemeleri yapmaları, bu tür işlem yapmaya devam eden kimseleri önce uyarmaları daha sonra tedib etmeleri gerekmektedir. Bu kişiler yasağa uyma konusunda bireysel

veya toplu olarak direnirlerse tüm Müslümanların ortak tepki göstererek gerekli her türlü müdahaleyi yapmaları dini bir görev olarak görülmektedir. (Elmalılı: 2/328)

Bu çalışma temel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam hukukunda ribâ konusunu ele alan ayet ve hadisler ışığında temel ve güncel fıkıh kaynaklarından yararlanılarak genel bilgiler verilecek, yasaklanma nedeni (hikmet-i teşrii) belirlenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise uygulanan anket sonuçları ve bunların analizi yapılacaktır.

1. İslam Hukukunda Ribâ/Faiz

Faiz kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup “Tasarruf sahibinin, tasarrufunu kullanmak yerine bir başkasına ödünç vermesinin karşılığında aldığı bir vazgeçme ya da kullanımı erteleme bedeli” (Eğilmez, 2014, s. 106) şeklinde tanımlanmaktadır. İslam Hukukunda (fıkıh) bu kelime ribâ terimiyle karşılanmakta, ancak içerik ve kapsam bakımından aralarında farklılıklar görülmektedir. İslam hukukunda ribâ kapsamında görülmekle birlikte modern iktisatta faiz olarak değerlendirilmeyen, ya da modern iktisat açısından faiz sayılmakla birlikte fıkhi açıdan ribâ olmayan işlemler bulunmaktadır. (Turay, 2019, s. 73) Arapça sözlüklerde ribâ kelimesine genel olarak artma, artış anlamı verilmekte; ortaya çıkan fazlalık için de bu kelime kullanılmaktadır. Terim olarak ribâ, “Karşılığında bir bedel ödenerek yapılan akitlerde (Muâvazât) taraflardan birisi için şart koşulan ve meşrû ölçütlere dayanmayan (karşılıksız) fazlalıktır.” (MeF, 1404, “Riba”) Bu fazlalık fiziki olmayıp hükmen dahi gerçekleşse ribâ olarak kabul edilir. Çünkü ribâyâ konu olan mallarda vade, hissedilir ve maddi bir bedel karşılığı olmayan hükmi bir fazlalıktır. İnsanlar arasında akitlerde bu vade sebebiyle fazladan bir bedel ödenmektedir. (Zuhayli, 1405, IV, 669)

1.1. Ribânın Oluşumu ve İletti

Kur’an’da ribâ yasaklanmış, ancak nasıl meydana geldiği ve hangi maddelerde geçerli olduğu açıklanmamıştır. Hz. Peygamber’den (sav) nakledilen hadislerde yer alan bilgileri derleyen İslam hukukçuları, ribânın oluşumunu

açıklamaya çalışmışlardır. Zâhirî mezhebi¹ ile Mesruk b. Ecdâ (v. 63/683), Şa‘bî (v. 104/722) Tâvûs b. Keysân (v. 106/725), Katâde (v.117/735), Osman el-Bettî (v. 143/760), Ebû Süleyman (Dâvûd b. Ali) (v. 145/762) ve İbn Akîl (v.513/1119) gibi azınlık müçtehitler, ribânın metinlerde yer alan altı maddeye has oluşunu, bunların dışında başka maddelerde gerçekleşmeyeceğini ileri sürerken, aynı zamanda dört mezhebin görüşünü de oluşturan çoğunluk müçtehitler bu maddelerin illet ve vasfı ifade etmek için örnek olarak verildiğini başka maddelerde de geçerli olduğu kanaatindedir. (Çeker, 2014, s. 115) Bu son görüşe sahip olanlar ribânın illeti konusunda -ayrıntılarda farklılıklar bulunmakla birlikte- genel olarak iki görüş etrafında toplanmaktadır. Hanefî ve Hanbelî müçtehitlere göre illet, cins ve ölçü, tartı (vezn ve keyl) birliğidir. Onlara göre ölçü ve tartı birliği olan ve aynı cins malların değişiminde ribâ meydana gelir. Mâlikî ve Şafîî müçtehitler ise illeti cins ve para (nakd) oluş ile cins ve gıda maddesi (Tu‘m) olmak şeklinde tespit etmişlerdir. Buna göre bütün nakitlerde ve yiyecek maddelerinde ribâ gerçekleşir, bunların dışındaki maddelerde gerçekleşmez. Bu görüşlerle birlikte günümüzde illetin misli mal veya cins ve sınıf birliği olduğu şeklinde görüşler de bulunmaktadır. (Alkış, 2018)

İbn Rüşd’ün (v. 595/1198) belirttiğine göre Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin tespit ettiği illet, diğerlerine nazaran daha kuvvetlidir. Ona göre ribânın haram kılmasında asıl amaç aldatma ve aldanmanın önüne geçmektir. Bu da mübâdelede tam eşitliğin sağlanmasıyla gerçekleşir. Bu konuda en uygun ölçüt ise ölçü ve tartıdır. (İbn Rüşd, 1425, 3, 152) Bu nitelikleri taşıyan aynı cins maddeler değiştirilirken değer ve fayda farklılığına bakılmaksızın eşit bir şekilde değiştirilmeleri gerekir, fazlalık ribâdır. Son dönem ülkemiz ve değişik İslam ülkelerinde pek çok İslam hukukçusu -klasik görüşleri de temel alarak- cins ile nakd (semen) oluşun ribânın gerçekleşmesinde illet olarak belirlenmesinin daha uygun olacağı kanaatindedir. Onlara göre sadece ölçü ve tartı birliğinin illet olarak belirlenmesi durumunda günümüz bankacık işlemlerinde pek çok muamele ribâ kapsamından çıkabilir; halbuki bunların riba olduğu konusunda genel bir kabul bulunmaktadır. (Alkış, 2018, s. 135)

Yukarıda İbn Rüşd’den nakledildiği gibi mübadelede eşitliğin sağlanması asıl amaçtır, bunu bozan herhangi bir fazlalık ribâyı oluşturur. İlet konusunu geniş bir şekilde inceleyen Alkış’a göre mislî mallarda eşitlik tartı, ölçek, adet veya

¹ Zahirî mezhebi hadisin açık anlamını esas alarak metinde zikredilen altı maddenin peşin veya vadeli (bey‘ ve selem) satımında; karz akdinde ise her türlü malda istenen fazlalığın ribâ olacağı kanaatindedir. Günümüzde bu görüşün esas alınması gerektiği şeklindeki görüş için bkz. (Uludağ, 1998, s. 110)

metre gibi malların genel olarak işlem gördüğü herhangi bir ölçü birimiyle tespit edilebilir. Ölçü birimleri malların miktarını, az veya çok oluşunu doğru olarak belirlemek içindir. Ona göre bu nokta dikkate alındığında ribânın illeti konusunda kapsayıcı ve uygulanabilir bir illet ortaya konulabilir. Buna göre aralarında eşitliğin bilineceği tüm mislî mallarda *cins ve sınıf birliği* esası üzerinden ribânın cereyan edeceğini söylemek daha isabetlidir. (Alkış, 2018, s. 153)

1.2. Ribâ Çeşitleri

Klasik İslam Hukuku kaynaklarında ribâ, uygulama açısından iki kısma ayrılmaktadır:

Fazlalık ribâsı (Ribe'l-fadl): Peşin alış-verişlerde görülen fazlalık şeklinde ortaya çıkan ribâ çeşididir. Bu türde ribânın iki illeti birlikte bulunmaktadır. Ribâ gerçekleşen aynı cins iki malın peşin olarak değiştirilmesinde birisinin diğerinden fazla olması durumudur.

Veresiye ribâsı (Ribe'n-nesîe): Vadeli işlemlerde ve borçlanmalarda görülen ribâ çeşididir. İletlerden en az birisi bulunan malların vadeli olarak takası veya verilen borcun fazla miktarda geri alınması şeklinde gerçekleşir. Cahiliye ribâsı olarak da adlandırılan bu çeşit, vadesinde ödenmeyen borcun arttırılması buna mukabil yeni bir vade tanınması şeklinde gerçekleşmekte olup Kur'an'da "Kat kat faiz yemeyin" ifadesiyle yasaklanmıştır. (Al-i İmrân, 3/130) Müfessirler ayette yer alan "kat kat" kaydına, faiz yasağının sınır ve şartlarının belirlenmesi amacıyla değil o devirde uygulanan faiz şeklinin açıklanması olarak yer verildiğini kabul ederler. Diğer bir ifadeyle buradaki üslûp, ilk planda Mekke'de yaygın olan bileşik faizli borç işlemlerini hatıra getirmekle beraber, ayetteki kat kat kaydı tek dereceli faizin helâl olduğu anlamında olmayıp o dönem Arap toplumu arasında yaygın olan ve vadesinde ödenmeyen borçlar konusunda yapılan tefecilik uygulamalarının kötülüğüne yapılmış özel bir vurgu niteliğindedir. (Karaman, Çağrı, Dönmez ve Gümüş, 2006, s. 1/671)

Hanefî mezhebinde akitlerde taraflardan birisine haksız kazanç veya menfaat sağlayan her türlü fazlalık da yasaklanan ribâ kapsamında değerlendirilmiştir. Bu konuda "Taraflara fayda/menfaat sağlayan her karz (borç), bir çeşit ribâdır" şeklinde nakledilen rivayet (Beyhaki, 1424/2003, s. 5/573) temel alınarak kurallaştırılmıştır. Buna göre karz işleminde vade sonunda borç alınan bedele

eklenen fazla meblağ gibi veren tarafa bir fayda ve menfaat sağlayan şeyler de ribâ kabul edilmiştir. Ayrıca ribâyâ konu olan aynı cins malların takasında eskiyeni oluş, kalite ve çeşit farkı dikkate alınmaz. Bu niteliklerden dolayı bir fazlalık talep edilemez. Hatta işçilik farkı da muteber değildir. (Çeker, 2014, s. 118)

İslam hukukunda faiz, bu şekilde geniş bir içeriğe sahip iken, modern iktisatta çoğunlukla para ile birlikte kredi (borç) faizi şeklinde düşünülmektedir. İktisat bilimi ve güncel uygulamalarda faiz denildiğinde genellikle kredi faizi anlaşılmaktadır. Turay'ın belirlemeleriyle günümüz iktisadi hayatta fıkhi açıdan ribe'l-fadl (fazlalık, alış-veriş faizi) kapsamına giren pek çok muameleye rastlansa da modern iktisat ve hukuk literatüründe incelenen faiz türleri son tahlilde İslam hukuku açısından çoğunlukla ribe'n-nesîe (borç, vade, kredi faizi) kapsamındadır. Buna göre iktisadi açıdan faiz, paradan bağımsız bir olgu değildir. Nitekim borç ilişkilerinde faiz yürütülmesinin, ancak paranın ödeme aracı olması fonksiyonu sayesinde mümkün olduğu ifade edilmektedir. (Turay, 2019, s. 72)

1.3. Ribânın Yasaklanış Amacı (Hikmet-i Teşrî)

Kur'an ve Sünnette yer alan düzenlemelerin bir amacının olduğu, yüce Allah'ın bunları boş ve nedensiz yere emretmediği veya yasaklamadığı düşüncesi pek çok Müslüman araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. Hükümlerin konuluş gayesi (el-makâsidu'sherî'a veya el-hikmetu't-teşrî) konusuna temel fıkıh eserleri yanında birçok tefsir ve hadis şerhinde rastlanılır. Her yazar ilmi birikimi ve gözlemiyle bu konuda birkaç söz söyleme ihtiyacını hisseder.

Bu konuda klasik kaynaklarda yer alan görüşleri derleyen son dönem eserlerde ribânın haksız bir kazanç olduğu, başkasının malının karşılıksız olarak alındığı, çalışma hayatının olumsuz etkilendiği, bundan beslenen bir grubun ortaya çıktığı, insanlar arasında yardımlaşma düşüncesinin yok olduğu, zengin ve fakir arasındaki farkın gittikçe arttığı şeklinde hikmetler sıralanmaktadır. Son olarak tüm bu gerekçeler görülmesi de ribâ yasağının taabbüdî olduğu, emr-i ilâhîye mutlak şekilde uyulması gerektiği belirtilmektedir. (Bilmen, s. 6/110; Elmalılı, s. 2/247)

Konuya maslahat delili açısından bakılınca, hukuken zorunlu maslahatların tümünün korunması amaçlanmaktadır. Öncelikle yasaklamada temel amacın malın korunması olduğu, buna bağlı olarak ümmet şuuru oluşturma, dini yaşantının desteklenmesi ile ribâ sonucunda ortaya çıkabilecek mahzurlar açısından can, akıl ve nesil/namus güvenliğinin gözetlendiği söylenebilir.

Ribânın yasaklanış amacının öncelikle ekonomik ve dolayısıyla sosyal boyutu da bulunmaktadır. Bu konuda yapılan güncel çalışmalarda ribâ/faiz oranlarındaki artışın ekonomik dengeleri bozduğu, maliyet enflasyonuna neden olduğu, dolayısıyla piyasada fiyat artışları ve durgunluğa neden olduğu, üretici veya tüketici olarak faizle kredi alıp ödeme güçlüğü içerisinde giren kimselerde maddi sıkıntılar yanında çeşitli psikolojik rahatsızlıkların da görüldüğü dile getirilmektedir. (El-Gamal, 2017; Tabakoğlu, 2013, s. 340; Temel, 2010) Ribânın bu tür maddi nedenlerle yasaklanmış olması fikrine çeşitli eleştiriler getiren Khan, asıl nedenin manevî, ahlaki gerekçelerde saklanmış olduğunu ileri sürer. Ona göre “Ribâ insanları başkalarına yardım etmenin etik davranışlarından caydırır ve onlara bencillik ve ilgisizlik tutumunu teşvik eder.” (Khan, 2018, s. 164) Son tahlilde ribâ, İslam’ın hedeflemiş olduğu inanç birlikteliği temelinde şekillenen toplumsal düzene, iktisadi açıdan karşılıklı yardımlaşma ve kardeşlik ilkelerine aykırı bir işlem olduğu söylenebilir.

1.4. Ribâ ve Karz-ı Hasen

İslam hukukunda terim olarak karz, geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç verme demektir. Bununla birlikte dinî terminolojide karz kelimesi, bir kimseye tüketim amaçlı olarak para veya mislî eşya türündeki bir malı ödünç vermek anlamıyla yaygın bir kullanım kazanmıştır. Allah katında ecir kazandıran erdemli bir davranış olması yönüyle dinî öğretinin ve İslâm ahlâkının, bir akit türü olarak da İslâm hukukunun konusunu teşkil etmektedir. (Apaydın, 2001)

İslam’da Müslümanların ümmet şuuru içerisinde hareket ederek ekonomik veya sosyal her konuda birbirlerine yardım etmeleri, sıkıntılarını gidermeleri böylelikle ahirette karşılaşılabilecekleri güçlüklerden kurtulabilecekleri düşüncesi yer almaktadır. (Buhârî, Mezâlim 3) Bu kapsamda tüketim amaçlı borç isteyen kimseye yapılan yardım, Kur’an’ın ifadesiyle karz-ı hasen (güzel borç) adeta Allah ile gerçekleştirilen bir işlem olarak kabul edilmiş ve bunun karşılığının kat kat arttırılacağı belirtilmiştir. (Bakara, 2/245) Hz. Peygamber (s) de söz ve davranışlarıyla bunu desteklemiş, borç vermenin sadaka vermeden iki kat daha fazla sevap kazandırdığını söyleyerek (İbn Mâce, Sadakât 19) Müslümanları buna teşvik etmiştir. Maddi gereksinim içerisinde olan kimseye destek olunması, ondan herhangi bir menfaat beklenmemesi, borcun vadesi

geldiğinde ödeme güçlüğü içerisinde bulunuyorsa vadenin uzatılması, devamı durumunda bağışlanması öğütlenmektedir. (Bakara, 2/280)

Borç veren kimse bir süre bundan sağlayacağı faydadan yoksun kalabilmektedir. Kapitalist iktisadi sistemde bu mahrumiyetin karşılığında faiz adı altında bir bedel alınmaktadır. Bu bedel, borçlunun sıkıntısını daha da arttırmaktadır. İslami düşüncede böyle bir mağduriyetin olabileceği baştan kabul edilmekte, ancak karşılığının borç veren kimseye Allah'ın hoşnutluğu, sevap ve bereket olarak ödeneceği ifade edilmektedir. (Bakara, 2/276)

1.5. Ribâ ve Bereket

Genel olarak iyi, güzel ve hoş karşılanan bir şeyin süreklilik arz etmesi durumuna bereket denilmektedir. Söz konusu şey maddî ise mevcudiyetini sürdürmesi yani bitip tükenmemesi anlamında bolluk; manevî ise bu anlamla ilişkili olarak saadet kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bereketi konu edinen ayet ve hadisler incelendiğinde bu kavramın insanların gerek dünyada gerekse ahirette elde edecekleri kazanç veya kayıplarının konu edildiği görülmektedir. Buna göre mümin her türlü hayrın, nimet, bereket ve bolluğun kaynağının sadece Allah olduğuna inanır. Bereketin ise kullarına bir ikram ve ihsanı olduğunu kabul eder. Yalnızca O'na yönelir, her şeyi O'ndan ister ve her hayrı O'ndan bekler. Böylece iç dünyasında huzur, güven ve sonrasında mutluluğa kavuşur. Bu inancını davranışlarına da yansıtarak hedeflenen kâmil bir Müslüman (insan-ı kâmil) olma yolunda ilerler. (Tümer, 1992)

Elmalılı'nın ifadesiyle bereket, bir şeyde ilahi hayrın devamlı ve sürekli olmasıdır. "Suyun bir havuzda birikerek yükselip durması" anlamından alınmıştır. İlahi hayrın bulunduğu şeye "mübarek" denir. İlahi hayır, dar bir kalıba sokulup sayılamayacak ve hislerle bilinemeyecek bir şekilde meydana geldiğinden kendisinde beş duyu organı ile tespit edilemeyen şeye de mübarek denilir. (Elmalılı, s. 6/46) Bereketinde bir süreklilik bulunmakta bu nedenle istikrara ve buna bağlı olarak da kişide bir iç huzura ve güven duygusuna kaynaklık etmektedir. Bu sebeple Kur'an'da bereket kavramı sadece maddi artışlarla sınırlanmamış, ruhsal anlamda bir tatmin, gönül zenginliği ve ahirette alınacak sevap olarak da değerlendirilmiştir. (Koçyiğit, 2012)

Bakara suresi 261. ayet ve devamında sadaka konusu ele alınmış, mallarını Allah yolunda harcayıp, bunları başa kakmayan ve gönül incitmeyen kimselerin Rableri katında mükafatları olduğu, ayrıca bir üzüntü ve korku (stres) duymayacakları vurgulanmış; 274. ayette de aynı husus tekit edilmiştir. Devam eden ayetlerde infak konusunda gösteriş yapılmaması, bunun bereket

nedeni olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sadaka konusunda çekingenlik gösterilmemesi, malın iyisinin verilmesi, şeytanın fakirlik ile korkutmasına aldırış edilmemesi, özellikle gerçek ihtiyaç sahibi kimselerin araştırılıp onlara destek olunması da öğütlenmiştir. Takip eden ayetlerde faiz konusuna geçilerek sadaka ile karşılaştırması yapılmış, ribânın malı eksilteceği sadakaların ise arttıracacağı (bereketlendireceği) açıkça ifade edilmiştir. (Bakara, 2/276) Diğer bir ayette de “İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu (rızasını) arzularak her ne zekât verirsiniz; işte onlar kat kat arttıranlardır” (Rûm, 30/39) denilerek bu durum tekit edilmiştir. Çünkü riba ile görünürde oluşan artış, tüm toplumu etkileyebilecek ekonomik ve sosyal bir zarar durumunun ortaya çıkmasıyla adeta azalıp yok olmakta; ihtiyaç sahiplerine verilen sadakayla görünürde azalan mal, onlara destek olunmasıyla ekonomik hareketliliğe neden olmakta böylelikle bir artış ve bereketlenmeyle karşılaşmaktadır.

2. Maneviyat:

Türkçe “görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani, tinsel” (TDK, 2019) anlamlara gelen Arapça kökenli bir sıfattır. Maneviyat aynı zamanda hayatın tamamını kapsayan tecrübelerin ve kazanılan bilgilerin bir sonucudur. İnsanlar, yaşamın amacına ilişkin buldukları yanıtlarla bir anlamda kendi maneviyatlarını oluştururlar, bu nedenle maneviyat, bireye anlamlı gelen unsurları içerir. (Cimete, 2002) Maneviyat genel olarak, yaşamda bir anlam arama, aşkınlıkla (yücelikle) bir karşılaşma, bir bağlanma hissi, nihai bir gerçek ya da en yüksek bir değer arama, gizemli bir varlığa saygı ve minnettarlık ve kişisel bir değişim gibi hususları içeren, dinle ilişkili olabileceği gibi dinin dışında da yaşanabilen kişisel deneyimlerin bütünüdür denebilir. Öte yandan herhangi bir yapının dini ve manevi olarak tanımlanması tartışmalı olsa da maneviyat, kutsalın arayışı, insanların hayatlarında kutsal olarak kabul ettikleri şeyleri değiştirmek için arayışa girdikleri bir süreç olarak anlaşılabilir. Bu arayış da ister dini sınırlar içerisinde olsun ister daha geniş bir süreç olsun insanın maneviyat ihtiyacının bir neticesidir. (Şirin, 2018) Batıda gelişen iktisat teorisinde insan, sadece maddiyat peşinde koşan homo economicus birey olarak tanımlanmakta yani maneviyatı ele alınmamakta ve bu nedenle eleştirilmektedir. (Dilek vd. 2017, 637) İslam iktisat düşüncesine maneviyat

unsuruna yer verilmekte, Müslümanın inancına yakışır davranması, yaşamında dünya ahiret dengesini sağlaması istenmektedir. (Kasas, 28/77)

Literatür tarandığında manevi yaşamın genel anlamda üç farklı formu olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi teolojilerdeki düşünce ve pratiğin nedeni olarak ileri sürülen hem geniş hem de dar olarak tasavvur edilen Tanrı-yönelimli bir manevi yaşam. İkincisi bir kimsenin çevre veya doğa ile ilişkisini vurgulayan dünya yönelimli bir manevi yaşam. Üçüncüsü de insan başarısını ya da potansiyelini vurgulayan “hümanisttik” (insan yönelimli) bir manevi yaşamdır. Kısaca maneviyat kişinin “anlam” sistemi ve bu anlam doğrultusunda yaşadığı duygusal tecrübelerin, sahip olduğu düşüncelerin ve bu etki doğrultusunda sergilediği davranışların bütünüdür. (Zinnbauer ve Pargament, 2013)

3. Yöntem:

Bu çalışma 2019 yılında 525 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak analiz edilebilir 503 veri elde edilmiştir. Çalışmada Maneviyat ölçeği ve kredi tutumları anketi uygulanmıştır. Veriler SPSS 24 programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada kredi tutumlarının maneviyat ve çeşitli değişkenlerle ilişkileri ve Çapraz Tablo ilişkileri çalışılmıştır.

4. Veri Toplama:

Kredi Tutumları Anketi:

Araştırmada 11 sorudan oluşan ve “Hayır”, “Kısmen”, “Evet” şeklinde ölçülen “Kredi Tutumları Anketi” uygulanmıştır. Anket araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ankette kredi kullanma, banka ve kredi türü tercihleri, faizli veya faizsiz kredi borçlanmasının bireyin kendisi, aile bireyleri ve iş hayatıyla ilgili ilişkileri araştıran ifadelerle yer verilmiştir. Anketin puanlamasında Hayır “1” ile, Kısmen “2” ile, Evet “3” ile derecelendirilmiştir.

Maneviyat Ölçeği:

Ölçek 27 maddeden müteşekkil 5’li likert değerlendirme formunda hazırlanmıştır. Manevi Başa Çıkma, Aşkılık, Manevi Yaşantı, Manevi Hoşnutluk, Anlam Arayışı, Bağlantı ve Tabiatla Uyum alt boyutları içermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri ,90 ve KMO değeri 0.93 bulunmuştur. Kabul edilebilir uyum değerleri GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85 olarak tespit edilmiştir. (Şirin, 2018)

5. Bulgular:

Bu çalışmaya toplamda 503 kişi katılmıştır. Katılımcıların 224'ü kredi kullandığını 279'u ise kredi kullanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların 51'i katkı payı veren finans kurumlarından, 167'si faizli kredi veren bankalardan, 6'sı her iki banka türünden de kredi kullandıklarını belirtmişlerdir. Kredi kullanan katılımcıların 43'ü kullandıkları kredinin faiz olduğunu düşünmediğini, 157'si kısmen faiz olduğunu düşündüğünü, 33'nün ifade ettikleri görülmüştür.

Çalışmanın diğer sonuçları tablolar şeklinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Kredi Borcu Oranının Faiz Olduğunu Düşünmenin Strese Sebep Oluşu ile İlişkisini Gösterir.

Correlations	Kullandığınız Kredi Oranının Faiz Olduğunu Düşünüyor Musunuz?	Kredi Faiz Olduğunu Düşünüyor Neden oldu mu?
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r 1	,629
	P	0,000
	N 233	232

Tablo 1 incelendiğinde kredi borcu oranının faiz olduğunu kabul etmekle strese girmenin arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. $r = ,629$ $p < ,01$. Buna göre faizli kredi kullanmak kişide önemli düzeyde strese sebep olmaktadır denilebilir.

Tablo 2: "Kredinizi Hangi Tür Bankadan Çektiniz" İfadesiyle "Kredi Borcunuz Sizde Strese Neden Oldu mu?" İfadesi Arasındaki Çapraz İlişkiyi ve Dağılımı Gösterir.

Kredinizi hangi tür bankadan kullandınız?	Kredi borcunuz sizde strese neden oldu mu?				Chi-Sq	p
	Hayır	Kısmen	Evet	Total		
Katkı payı veren finans kurumundan	18	28	5	51	32,661	,000

Faizli kredi veren bankadan	18	120	28	166
Her ikisinden de	1	1	5	7

Tablo 2 incelendiğinde, kredisini katkı payı veren finans kurumlarından kullanan katılımcıların 18'i borcunun strese neden olmadığını, 28'i kısmen stres neden olduğunu, 5'i ise evet diyerek tamamen stres sebebi kabul ettikleri görülmüştür. Yine borçlanmasının faizli kredi veren bankalardan yapanların 18'i strese neden olmadığını, 120'si kısmen strese neden olduğunu, 28'nin ise tamamen strese neden olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Her iki banka türünden de kredi kullandıklarını beyan edenlerin 1'i strese neden olmadığını, 1'i kısmen strese neden olduğunu 5'inin strese neden olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Ki Kare sonuçları ise $\chi^2 = 32,661$, $p = ,000$ olarak hesaplanmıştır. Banka farklılıklarına stres girme sonuçlarında anlamlı düzeyde dağılım ve fark görülmüştür. Bu sonuçlara göre kredi borçlanmasını faizli kredi veren bankalardan kullanan katılımcıların daha fazla stres yaşadığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 3: Kredi Borcunun Faiz Olduğunu Düşünmekle Hanesinde Bereketsizlik Olduğunu Düşünme Arasındaki İlişkiyi Gösterir.

Correlations	Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Kredi borçlanmamdan sonra hanemde bereketsizlik ve huzursuzluk oldu
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r	,588
	p	0,000
	N	229

Tablo 3 incelendiğinde kullanılan kredi oranının faiz olduğunu düşünmekle kredi borçlanmasından sonra hanede bereketsizlik ve huzursuzluk olması arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. $r = ,588$ $p = ,000$. Tabloya göre kredi oranının faiz olduğunu düşünenlerin hanelerinde daha fazla bereketsizlik ve huzursuzluk meydana gelebileceği düşünülebilir.

Tablo 4: Kullanılan Kredi Oranının Faiz Olduğunu Düşünmekle Kredi Borçlanmamdan Sonra Hanede Bereketsizlik ve Huzursuzluk Oluşması Arasındaki Dağılım ve Ki Kare Sonuçlarını Gösterir.

		Kredi borçlanmamdan sonra evde bereketsizlik ve huzursuzluk oldu			Total	Chi Sq.	p
		Hayır	Kısmen	Evet			
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Hayır	29	13	1	43	181,430	0,000
	Kısmen	41	109	3	153		
	Evet	3	3	27	33		
Total		73	125	31	229		

Tablo 4 incelendiğinde kullandığı kredi oranının faiz olduğunu düşünmeyenlerin 13'ü kısmen 1'inin tamamen bereketsizlik ve huzursuzluk yaşadığını ifade ettiği görülmüştür. Kullandığı kredi oranının faiz olduğuna kısmen katılanların 109'u kısmen bereketsizlik ve huzursuzluk yaşadığını ifade ettiği görülmüştür. Kullandığı kredi oranının faiz olduğuna evet diyenlerin ise 3'ü kısmen 27'si tamamıyla huzursuzluk ve bereketsizlik yaşadığını ifade ettiği görülmüştür. "Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?" ifadesine verilen cevaplarla, "Kredi borçlanmamdan sonra evde bereketsizlik ve huzursuzluk oldu" ifadesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir dağılım ve fark gözlenmiştir. $\chi^2= 181, 430$, $p=,000$.

Tablo 5: Kullanılan Kredi Oranının Faiz Olduğunu Düşünmekle Çocuklarının Ruh Sağlığının Bozulması Arasındaki Farkları ve Dağılımı Gösterir.

		Çocuklarımda duygu ve davranış bozuklukları belirdi.				Chi Sq	p
		Hayır	Kısmen	Evet	Total		
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Hayır	36	7	0	43	50,961	0,000
	Kısmen	93	53	3	149		
	Evet	15	7	10	32		
Total		144	67	13	224		

Tablo 5 incelendiğinde kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz sorusuna “kısmen” cevabı verenlerin 53’ü kısmen, 3’ü “evet” diyerek çocuklarında duygu ve davranış bozukluğu olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Yine kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz sorusuna “evet” cevabı verenlerin 7’ si kısmen, 10’u “evet” diyerek çocuklarında duygu ve davranış bozukluğu olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Çapraz tablo işleminin sonucunda anlamlı bir farklılık ve dağılım gözlenmiştir. $\chi^2=50,961$ $p=,000$.

Tablo 6: Kullanılan Kredi Oranının Faiz Olduğunu Düşünmekle Aile İçi İletişim Bozukluğu Arasındaki İlişkiyi Gösterir.

Correlations		Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Eşimle aramda tartışmalar başladı.	Eşimi ihmal etmeye başladım.	Akraba ilişkilerim zayıfladı.
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r	1	.332	.201	.269
	P		,000	,003	,000
	N	233	222	222	223

Tablo 6 incelendiğinde faizli kredi kullanmakla aile içi ilişkilerde bozulma arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Eşiyile tartışma yaşamaya başlamakla istatistiksel düzeyde anlamlı pozitif ilişki gözlenmiştir. $r= ,332$, $p=,000$. Eşlerin birbirini ihmal etme ile de pozitif bir ilişki gözlenmiştir. $r= ,201$, $p=,003$. Aynı şekilde akraba ilişkilerinde bozulma arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir.

$r=,269$, $p=,000$. Tablo sonuçlarına göre faizli borçlanmanın aile ilişkilerini olumsuz etkilediği söylenebilir.

Tablo 7: Kullanılan Kredi Oranının Faiz Olduğunu Düşünmekle Çocuklarının Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkiyi Gösterir.

	Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Çocuklarımda duygu ve davranış bozuklukları belirirdi
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r	,318
	P	0,000
	N	224

Tablo 7 incelendiğinde kullanılan kredi oranının faiz olduğunu düşünmekle çocuklarının ruh sağlığı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r= ,318$ $p=,000$. Bu tabloya göre faizli kredi kullanmanın sonuçlarından biri de bireyin çocuklarının ruh sağlığında bozulma olabilir şeklinde bir yorum yapılabilir.

Tablo 8: Kullanılan Kredinin Faiz Kredisi Olduğunu Düşünmekle Kredi Borçlanmasından Sonra İşlerinin Bozulması ve İş Yerinde Huzursuzluk ve Sıkıntı Yaşaması Arasındaki İlişkiyi Gösterir.

	Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Kredi borçlanmamdan sonra işlerim bozuldu	Kredi borçlanmamdan sonra iş yerinde huzursuzluk ve sıkıntı yaşamaya başladım.
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r	,433	,152
	P	0,000	0,023
	N	224	222

Tablo 8 incelendiğinde faizli kredi kullanmakla işlerin bozulması ve iş yerinde huzursuzluk ve sıkıntı yaşama arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r= ,433$ $p=,000$, $r= ,152$ $p= ,023$. Bu durumda faizli kredi

kullanmanın bireyin işinde ve iş yerinde bozulma ve huzursuzluğa sebep olabileceği söylenebilir.

Tablo 9: Kredi Kullananlarla Kullanmayan Katılımcıların Maneviyat Ölçeği Ortalamalarını Gösterir.

	Hiç Kredi Kullandınız mı?	N	Ortalama	Std. Sap.	p
Maneviyat	Hayır	279	109,169	9,649	0,894
	Evet	223	109,287	10,142	

Tablo 9 incelendiğinde kredi kullanmayan katılımcıların maneviyat ortalamaları 109.169 kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamaları 109,287 p= ,894 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre iki grup arasında maneviyat ortalamaları bakımından anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Tablo 10: Kullanılan Kredinin Faiz Olduğunu Düşünmenin ve Kredi Çekilen Banka Türüne Göre Maneviyat Ortalamalarını Gösterir.

Maneviyat

Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Ortalama	N	Std. Sap.
Hayır	112,023	43	8,509
Kısmen	108,134	157	10,415
Evet	109,156	32	10,013
Kredinizi hangi tür bankadan kullandınız?			
Katkı payı veren finans kurumundan	112,294	51	8,519
Faizli kredi veren bankadan	108,054	166	10,657
Her ikisinden de	109,571	7	5,062

Tablo 10 incelendiğinde faizli kredi kullanmayanların maneviyat ortalamaları 112,023 faizli kredi kullananların maneviyat ortalamaları ise 109,156 olarak hesaplanmıştır. Bu tabloya göre faizli kredi kullanmayanların maneviyat ortalamaları kullananlardan kısmen yüksek olsa da anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir. Bununla beraber katkı payı veren finans kurumlarından kredi çekenlerin maneviyat ortalamaları 112,294 iken faizli kredi veren bankalardan kredi çekenlerin maneviyat ortalamaları ise 108,054 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 11: Kredi Kullanılan Banka Türü ve Kullanılan Kredinin Faiz Olduğunu Düşünme ile Manevi Başa Çıkma, Manevi Yaşantı ve Manevi Hoşnutluk Arasındaki İlişkiyi Gösterir.

		Manevi Başa Çıkma	Manevi Yaşantı	Manevi Hoşnutluk
Kredinizi hangi tür bankadan kullandınız?	r	-0,101	-,218	-0,124
	p	0,132	0,001	0,063
	N	224	225	225
Kullandığınız kredi oranının faiz olduğunu düşünüyor musunuz?	r	-,180	-0,109	-0,043
	p	0,006	0,098	0,518
	N	232	233	233

Tablo 11 incelendiğinde faizli kredi veren bankalardan kredi kullanan katılımcıların manevi yaşantılarıyla arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r=-,218$ $p=,001$. Kullandığı kredinin faizli olduğunu düşünmekle manevi başa çıkma arasında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r= -,180$, $p=,006$. Bu tabloya göre Faizli kredi veren bankalardan faiz olduğunu bilerek kredi kullanan katılımcıların manevi yaşantıları ve manevi başa çıkmaları olumsuz etkilenebileceği söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç:

Çalışmanın sonuçlarına göre kredi kullanan katılımcıların 43'ü kullandıkları kredinin faiz olduğunu düşünmediğini, 157'si kısmen faiz olduğunu düşündüğünü, 33'ü ise faiz olduğunu düşündüğünü ifade ettikleri görülmüştür. Yapılan farklı bir çalışmada "Sizce bankacılık sektörünün uyguladığı faiz enflasyona eşit ise durum nasıldır?" sorusuna katılımcıların %74'ü her durumda faizdir ve haramdır cevabı verdikleri görülmüştür (Kızıltepe, 2017). Bu sonuç araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Araştırmanın sonuçları incelendiğinde faizli kredi kullanan katılımcıların 120'sinin kısmen, 28'inin tamamen stres yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Stres birçok ruh ve beden sağlığı bozukluklarının tetikleyicisidir. Özellikle çocukların ruh sağlığını daha fazla etkileyebilir.

Kullandıkları kredinin faiz olduğuna Kısmen cevabı verenlerin, 53'ü çocuklarının kısmen ruh sağlığı bozukluğu yaşadığını, 3' ü ise çocuklarının ruh sağlığının tamamen bozulduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Aynı soruya evet diyenlerin 7'si kısmen çocuklarının ruh sağlığı bozukluğu yaşadığını, 10'u ise çocuklarının ruh sağlığının bozulduğuna evet dedikleri görülmüştür. Yapılan dış kaynaklı bir çalışmanın sonuçlarına göre ezici borcun neden olduğu stres, Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların mutluluğu üzerinde de yıkıcı bir etkiye sahiptir. Okul psikologları ve rehberlik danışmanları, aileleri finansal nedenle stresle mücadele eden çocuk sayısında bir artış olduğunu bildirmiştir. Kronik finansal stresin uzun vadeli etkileri daha da endişe vericidir. Iowa Eyalet Üniversitesi Sosyal ve Davranış Araştırmaları Enstitüsü'nde on yıl süren bir çalışmaya göre, sosyo-ekonomik sıkıntı yaşayan çocukların erken yaşta gençlik yıllarında zihinsel sağlık sorunları yaşama riski artmaktadır (Choi, 2009). Bu sonuç halk arasında "haram lokma kendinden çıkmasa bile çocuklarından çıkar" söylemini destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Aynı şekilde aile içi ilişkilerde problemlere yol açabileceği de söylenebilir. Tablo 6 hatırlanıldığında faizli borçlanmanın eşler arası tartışmalar, eşlerin birbirini ihmal etmeye başlaması ve akraba ilişkilerinin zayıflamasına sebep olabileceği söylenebilir.

Çalışmanın sonuçlarına göre kullanılan kredinin faiz olduğunu düşünmekle hanede bereketsizlik ve huzursuzluk kaynağı olduğu arasında anlamlı düzeyde ciddi pozitif ilişki gözlenmiştir. $r=,588$ $p=,000$. Faizli borcun hem strese hem de bereketsizlik ve huzursuzluğa sebep olduğu söylenebilir. Bu bereketsizlik sebebiyle de borçların ödenmesinde aksamalar görülebilir. Nitekim Mayıs 2019 itibariyle "Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı" 3.498.486 olduğu yayınlanmıştır. (TBB, 2019) Öte yandan Bireysel Kredi Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı 2010 yılında 504.685 kişi iken 2018 yılında 902.918 kişiye yükselmiştir. Bununla beraber bireysel kredi kartı borcundan dolayı yasal takibe intikal etmiş kişi sayısı ilk iki ayda 2018'in aynı dönemine kıyasla yüzde 15 artarak 176 bin kişi olmuştur. (TBB, 2019) Bu verilerin çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Kur'an'da "Allah faizi mahveder, sadakası verilen malları da artırır. Allah (haramı helal sayan ve onda ısrar eden) nankör ve günahkârların hiçbirini sevmez" (Bakara, 2/276) buyrulmaktadır. Ayet metninde geçen "m-h-k" kelimesi aynı zamanda bereketini gidermek, noksanlaştırmak ve helak etmek anlamına gelmektedir (Al-Maany, 2019). Ayet bu anlam ile okunduğunda faizin

bereketi giderdiği anlaşılabilir. Dolayısıyla araştırmanın sonucu ayetin anlamına uygundur.

Araştırmanın bir diğer sonucu da kullanılan kredinin faizli oluşu ile katılımcıların işlerinin bozulması ve iş yerinde huzursuzluk yaşamaları arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Bu durum iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi, borç stresi kişinin ruh haline, işlerine ve iş ortamına yansımaktadır. Stresli anlarda kişi makul kararlar alamayabilir veya makul davranışlar sergilemeyebilir. İkincisi birey zorunlu veya tercihli faizli kredi kullanmakla inancıyla örtük veya açık çatışma yaşayabilir. Bu içsel çatışma kişide gerginlik ve huzursuzluk sebebi olabilir şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın diğer bir sonucu ise katılımcıların maneviyat düzeyleri ile ilgilidir. Tabloya göre faizsiz kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamaları, anlamlı düzeyde bir farklılık olmamakla birlikte, faizli kredi kullananlardan kısmen daha yüksek bulunmuştur. Faizsiz kredi kullananların maneviyat ortalamaları 112,023 iken faizli kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamaları 108,134 olarak bulunmuştur. Aynı şekilde katkı payı veren finans kurumundan kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamaları faizli kredi veren bankalardan kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamalarından anlamlı bir fark olmamakla birlikte kısmen yüksek bulunmuştur. Finans kurumundan kredi kullanan katılımcıların maneviyat ortalamaları 112,294, faizli kredi kullandıran bankalardan borçlananların maneviyat ortalamaları ise 108,054 olarak bulunmuştur. Literatürde farklı bir çalışmaya rastlanmadığından burada zikredilmemiştir.

Araştırmanın sonuçlarından biri de kredi kullanılan banka türleri ve faizli kredi kullanmakla maneviyat alt boyutları arasındaki ilişkilerdir. Sonuçlara göre faizli kredi kullandıran bankalardan borçlanma ile manevi yaşantıları arasında anlamlı negatif ilişki bulunmuştur. Buna göre faizli kredi kullanan katılımcıların manevi yaşantıları zayıflamaktadır denilebilir. Öte yandan faizli kredi kullandığını ifade eden katılımcıların manevi başa çıkmaları zayıflamaktadır.

Öneriler:

Alanda nicel ve nitel çalışmalar çoğaltılarak daha kesin sonuçlar elde edilebilir.

Alternatif borçlanma sistemi olarak karz-ı hasen kurumlarının yasal zemini tamamlanıp teoriden pratiğe geçilerek bireylerin inançlarına uygun borçlanmaları sağlanabilir. Öte yandan bu tarz borçlanma kurumları sermaye sahipleri içinde madden ve manen sadaka yolu olabilir.

Kaynakça

Alkış, A. (2018). İslâm Hukukunda Faizin İlleti. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 113-160.

Al-Maany. (2019, 07, 29). <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D9%85%D8%AD%D9%82/>. <https://www.almaany.com>.

Apaydın, Y. (2001). *Karz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Beyhaki, A. b. el-Huseyn. (2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.

Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fikhiye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Cimete, G. (2002). *Yaşam Sonu Bakım*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Çeker, O. (2014). *İslam Hukukunda Akitler*. Konya: Tekin Kitabevi.

Dilek S., Küçük, O., ve Özdirek R. (2017). Homo Economicus mu? İslami İnsan mı? *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 3(4). 635-641.

Ebû Dâvûd, S. b. E. (t.y.). *Sünen*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye.

Eğilmez, M. (2014). *Örneklerle Kolay Ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

El-Gamal, M. A. (2017). Ribâ Yasağındaki İktisadi Hikmeti Anlamaya Dair Bir Çaba. A. Thomas (Ed.), *Ribâyı Anlamak İslam İktisadında Faiz içinde*. İstanbul: İktisat Yayınları.

Elmalılı, M. H. Y. (t.y.). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.

İbn Mâce, E. A. M. b. Y. el-Kazvînî. (1430). *Sünen*. Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye.

İbn Rüşd, E. M. b. A. (1425). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-hadîs.

Karaman, H., Çağrıci, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (C. 1-5). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Khan, M. A. (2018). *İslam İktisadının Meseleleri*. (S. Karadoğan, Çev.). İstanbul: İktisat Yayınları.

Kızıltepe, K. (2017). Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 172-225. doi:10.25272/j.2149-8407.2017.3.2.08

Koçyiğit, H. (2012). Kur'ân Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 12(1), 147-170.

MeF. (1404/1427). *Ribâ. el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye*. Küveyt: Vizâratu'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye.

Müslim b. Haccâc. (t.y.). *Sahîh* (C. 1-5). Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.

Şirin, T. (2018). Maneviyat Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Turkish Studies*, 13(18), 1283-1309. doi:http://dx.doi.org/10.7827

Tabakoğlu, A. (2013). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

TBB. (2019). Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı. Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi.

Temel, N. (2010). Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (16), 77-110.

Turay, F. (2019). *Finansal Açından İslâm Borçlar Hukuku: (İslâmî Finans Teorisi)* (1. bs.). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tümer, G. (1992). Bereket. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uludağ, S. (1998). *İslam'da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yiğitoğlu, M, Göregen, M . (2018). Economic and Commercial Relations of the Prophet Muhammad with the Jews. *Afro Eurasian Studies* , 7 (2) , 236-253 . DOI: 10.33722/afes.475785

Zinnbauer, B. J. ve Pargament K. I. (2013). “Dindarlık ve Maneviyat” (Çev.: Sevdener Düzgüner). R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Der.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Zuhayli, V. (1405). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımeşk: Dâru'l-fıkr.